

УДК 347.121.2

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЮ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

FEATURES PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS THAT PROVIDE INDIVIDUALIZATION OF THE LEGAL ENTITIES OF PUBLIC LAW

Гуменюк О.І.,

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного економічного університету*

Стаття присвячена дослідженню особливостей особистих немайнових прав, що забезпечують індивідуалізацію юридичних осіб публічного права. На підставі теоретичних розробок визначено зміст особистих немайнових прав, що забезпечують індивідуалізацію юридичних осіб публічного права. Досліджуються особливості права на репутацію юридичних осіб публічного права.

Ключові слова: особисті немайнові права, юридична особа, юридичні особи публічного права, індивідуалізація, право на репутацію.

Стаття посвящена исследованию особенностей личных неимущественных прав юридических лиц публичного права. На основе анализа теоретических разработок определяется содержание личных неимущественных прав юридических лиц публичного права. Исследуются особенности личного неимущественного права на репутацию юридических лиц публичного права.

Ключевые слова: личные неимущественные права, юридическое лицо, юридическое лицо публичного права, индивидуализация, право на репутацию.

The article is devoted to the features personal non-property rights that provide individualization of the legal entities of public law. On the basis of the analysis of theoretical workings defining the content of personal non-property rights that provide individualization of the legal entities of public law. The article is also devoted to the features of personal non-property rights of reputation of the legal entities of public law.

Key words: personal non-property rights, legal entity, legal entities of public law, individualization, right to reputation.

Наразі проблема особистих немайнових прав держави України, Автономної Республіки Крим, територіальних громад, іноземних держав та інших суб'єктів публічного права незаслужено залишилась поза увагою науковців. Це можна пояснити насамперед відсутністю визначеності участі вищезазначених суб'єктів у цивільних відносинах як в законодавстві, так і в правовій доктрині. Така недостатня дослідженість зумовлена особливістю їхньої правової природи. Як ми уже зазначали, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права в цивільних відносинах виступають як юридичні особи публічного права. Зрозуміло, що цим особам притаманні такі ж особисті немайнові права, як і юридичним особам приватного права, зокрема право на найменування, право на інформацію, право на репутацію тощо. І хоча твердження про наявність у них цих прав можна зустріти в роботах як українських, так і російських учених, проте такі згадування носять фрагментарний характер. Тому можна констатувати, що на сьогодні відсутнє комплексне наукове дослідження, що присвячувалось би особистим немайновим правам вищезазначених учасників цивільних правовідносин.

Особисті немайнові права юридичних осіб публічного права можуть стати предметом окремого дослідження. Ми ж зупинимось на розгляді особистих немайнових прав, що забезпечують індивідуалізацію юридичних осіб публічного права. Ці права мають свої характерні особливості, пов'язані з особливим статусом цих учасників цивільних відносин.

Розглядаючи право на найменування юридичних осіб публічного права, слід зазначити, що реалізується воно різними способами. Це право включає активні повноваження, що пов'язані з володінням, використанням та зміною найменування. Володіння юридичною особою власним найменуванням як різновид повноваження включає передбачену законом можливість бути носієм відповідного найменування. Так, найменування держави України встановлене в Конституції України, найменування органів місцевого самоврядування та органів державної влади визначається нормативно-правовими актами, які регулюють їхню діяльність. Наприклад, Закон України «Про місцеве самоврядування» [1], Закон України «Про Конституційний Суд України» [2], Положення про Міністерство внутрішніх справ України [3], Положення про Міністерство фінансів України [4] тощо. Згідно з Вимогами щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу, затвердженими наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 65 від 09.06.2004 р. [5], юридична особа повинна мати своє найменування. Особливістю найменування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів влади Автономної Республіки Крим є те, що вони вказують лише власну назву без зазначення організаційно-правової форми.

Право на найменування відіграє важливе значення для індивідуалізації юридичних осіб публічного права в цивільних правовідносинах. Адже найменування

суб'єктів публічного права володіє вищою індивідуалізуючою здатністю, ніж найменування юридичних осіб приватного права. Оскільки, лише вказавши, наприклад, назву держави Україна, органу місцевого самоврядування чи, наприклад, певного міністерства, стає одразу зрозумілим, про кого йдеться. Якщо юридичні особи приватного права, згідно із чинним законодавством, можуть мати однакові найменування, коли вони не вводять в оману споживачів чи контрагентів, то допустити однакові найменування юридичних осіб публічного права неможливо. Згідно з вищезазначеним нормативним актом забороняється використання в найменуванні юридичної особи приватного права найменувань органів державної влади, місцевого самоврядування та історичних державних найменувань. Це зумовлено важливістю їхніх функцій та недопущення введення в оману інших учасників цивільних правовідносин. Так, у Російській Федерації арбітражний суд визнав обґрунтованою відмову реєстраційної палати в реєстрації ТОВ «СК Главк». Переглядаючи справу, касаційна інстанція вказала, що використання в найменуванні підприємницького товариства слова «Главк» здатне ввести в оману органи влади й третіх осіб, оскільки це слово вживається в назві головних управлінь, відомчих підрозділів міністерств, центральних органів влади [6, с. 177].

Також найменування комунальних підприємств, державних та комунальних організацій (закладів, установ) можуть містити інформацію про засновника цієї юридичної особи. Згідно із Законом України «Про рекламу» від 03.07.1996 р. [7] в рекламі забороняється використовувати офіційні назви органів державної влади України, органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених законами України, у сфері інтелектуальної власності.

Що ж до повноваження використання власного найменування, то це насамперед можливість юридичної особи набувати й здійснювати всі права й обов'язки, а також виступати позивачем і відповідачем у суді під своїм найменуванням. Серед активних повноважень права на найменування необхідно відзначити також можливість зміни найменування юридичної особи публічного права. Так, Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування чи територіальні громади мають право змінювати власні назви. Так, постановою Верховної Ради України від 14.12.2006 р. уточнюється перейменування міста Яремча Івано-Франківської області на Яремче [8].

Повноваженнями зі зміни власного найменування володіють і територіальні громади. Так, на місцевому референдумі жителі міста Теплогорськ затвердили пропозицію щодо перейменування міста в Ірміно. Відповідно до цього рішення Верховна Рада перейменувала Теплогорськ Луганської області в Ірміно [9].

Органи державної влади та місцевого самоврядування мають право створювати комунальні підприємства, заклади охорони здоров'я, дошкільної, загальної й професійної освіти, а також інших юридичних осіб. У таких випадках ці органи також мають право вибрати для них найменування чи змінювати його, що також є їхнім особистим немайновим правом. Так, наказ

Міністерства палива та енергетики від 19.08.2005 р. № 421 встановлює зміну найменування державного підприємства «Укренергоконсалтинг» на державне підприємство «Спеціалізований консалтинговий центр» [10]. Господарський кодекс України містить правила, згідно з якими найменування державного унітарного підприємства повинно містити слова «державне підприємство» (п. 4 ст. 73), найменування казенного підприємства повинно містити слова «казенне підприємство» (п. 5 ст. 78), найменування комунального унітарного підприємства повинно містити слова «комунальне підприємство» та вказівку на орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить це підприємство (п. 6 ст. 76). Ці норми зумовлені особливостями правової природи державних та комунальних підприємств та мають певну інформаційну функцію у відношенні до всіх інших учасників цивільного обороту.

Крім активних повноважень, юридична особа публічного права може вимагати від усіх та кожного не порушувати її права найменування, а у випадку його порушення, оспорення чи невизнання – вимагати його захисту.

Особистим немайновим правом, що забезпечує індивідуалізацію цих суб'єктів, є також право на репутацію. Зрозуміло, що нормальне здійснення державою та її органами своїх функцій без належної репутації виглядає сумнівним. Тому слід додати, що право на репутацію мають не лише фізичні та юридичні особи приватного права, але й інші суб'єкти цивільних правовідносин – держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Тобто під діловою репутацією, на наш погляд, варто розуміти не тільки репутацію, що склалася в результаті підприємницької діяльності, але й репутацію держави та інших суб'єктів публічного права.

Зміст права на репутацію юридичних осіб публічного права включає можливості формування, володіння, використання та зміни.

Насамперед особа отримує можливість формування власної репутації. Починаючи з моменту створення, юридична особа публічного права формує свою репутацію шляхом здійснення цілого ряду фактичних і юридичних дій.

Репутація формується як результат діяльності юридичної особи публічного права. Можна сказати й про різні іміджеві програми з формування позитивної репутації держави.

Правомочність щодо володіння репутацією означає, що особа визнається суб'єктом носієм цього немайнового блага. Правомочність використання означає можливість використовувати позитивні ознаки репутації, наприклад, із метою покращення виконання нею власних функцій. Повноваження щодо зміни репутації означають можливість визначати фактичну долю своєї репутації шляхом, зокрема, зміцнення. Юридична особа публічного права також має правомочність вимагати від всіх третіх осіб утримуватися від порушень її права на репутацію, а в разі порушення, оспорення чи невизнання – вимагати захисту цього права. Так,

поширюючи відомості, що ганьблять державний орган, особа в підсумку зазіхає на престиж держави, кидає тінь на здатність держави через свої уповноважені органи виконувати конституційні функції. Ці дії, безумовно, повинні мати відповідний механізм реагування, що підтверджується й практикою. Так, Управління Міністерства внутрішніх справ України в Херсонській області подало судовий позов проти Алли Тютюнник, Голови Херсонського обласного фонду милосердя та здоров'я, члена правління Української Гельсінської спілки з прав людини, а також громадсько-політичного незалежного тижневика «Вгору», що видається правозахисниками, про захист ділової репутації, спростування недостовірних відомостей та стягнення моральної шкоди [11].

Важливе значення має репутація й для органів місцевого самоврядування. Так, позитивна репутація дає більше шансів на залучення інвестицій, без яких на сьогодні важко уявити нормальний соціально-економічний розвиток будь-якого регіону. Це змушує забезпечити можливість відповідного реагування, тобто забезпечення захисту репутації як держави в цілому, так і територіальних громад та інших суб'єктів публічного права.

Проте щодо захисту репутації юридичних осіб публічного права є певні особливості. Розглянемо їх із використанням зарубіжного досвіду. Так, у світовій практиці щодо захисту репутації держави, її органів та посадових осіб можна виділити два підходи:

– перший – це надання такій репутації особливого статусу, де за посягання на неї встановлена більша відповідальність, порівняно з непублічними фізичними та юридичними особами, аж до кримінальної відповідальності;

– другий підхід – щодо надання репутації держави, її органів та посадових осіб меншого захисту, ніж публічним фізичним та юридичним особам.

Перший підхід застосовується в тих країнах, які нещодавно стали незалежними або авторитарними. До них можна віднести більшість африканських держав, арабські країни, деякі країни СНД. Законодавці країн СНД прийняли норми, що історично склалися за кордоном. Проте, окрім Іспанії, останні десятиліття вони не використовуються на практиці і є «мертвою нормою» права. Тобто в країнах із розвиненими демократіями вищі посадові особи є все більше не символом суверенітету і єдності країни, а вищими політичними діячами [12]. А тому тут застосовується другий підхід – встановлення обмеження захисту репутації публічних осіб.

Цей підхід бере початок з історичного рішення в справі «The New York Times vs. Sullivan», 1964 р. («Нью-Йорк Таймс проти Саллівана») [13], згідно з яким посадові (публічні) особи не вправі вимагати відшкодування шкоди, що завдана неправдивими та такими, що дискредитують, обставинами, за винятком випадків, коли вони можуть довести умисел чи грубу необережність заподіювача. Починаючи зі згаданого рішення, судами в США була розроблена концепція публічних осіб, яких в американському праві поділяють на офіційних осіб (public officials) та публічних

фігур (public figures). Згодом концепція публічних осіб запозичена Європейським судом із прав людини. Так, Європейський суд із прав людини в рішенні від 25 червня 2002 р. [14] визнав, що привілейований статус глави держави в кримінальному праві суперечить сучасним політичним концепціям. Рішення було пов'язане зі скаргою на те, що в 1997 р. у Франції засудили журналістів газети «Монд» до грошового штрафу за образу марокканського короля Хасана II. Рішення Європейського суду означає, що жодна особа, який би високий пост вона не займала, не може бути захищена від суспільної критики. Більш того, згідно з тим же рішенням суду політичні діячі знаходяться під пильним контролем як журналістів, так і суспільства, тому повинні проявляти терпимість до критики своїх дій і поведінки. Тобто законодавство країн із розвинутою демократією обмежує захист репутації публічних осіб. А обов'язок доказування наявності завданої шкоди репутації лежить на особі, що вважає власну репутацію порушеною. Так, у принципах, розроблених на Семінарі із законодавства про дифамацію 29 лютого – 1 березня 2000 р. в Лондоні вказується, що ніхто не має бути засуджений за шкоду, завдану репутації, поки сторона, що вважає себе постраждалою, переконливо не доведе наявність усіх елементів складу злочину [15].

Слід підтримати правильність другого підходу, оскільки для надання публічним фізичним чи юридичним особам якихось привілеїв щодо захисту власної репутації немає ніяких підстав. Так, застосування кримінальної відповідальності щодо захисту репутації глави держави зазвичай веде до зловживання такими можливостями та обмеження демократичних принципів та права на інформацію. Тобто свободі поширення інформації такі норми протиставляють звання чи престиж положення, якому й віддають перевагу. А тому захист репутації глав держав, посадових осіб та органів державної влади повинен здійснюватися лише цивільним законодавством. А сам цивільний процес може встановити баланс між свободою висловлювання думки та правом на захист репутації.

Особистим немайновим правом, що забезпечує індивідуалізацію юридичних осіб публічного права, є також право на індивідуальність. Як і інші особи, держава, органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти публічного права мають право формувати, використовувати та змінювати належну їй індивідуальність. Зокрема, формування індивідуальності цих учасників цивільних відносин відбувається з допомогою закріплення індивідуальних ознак, що відрізнятимуть їх від інших осіб. Так, ст. 20 Конституції України [16] закріплює Державні символи України, що є також індивідуалізуючими ознаками держави. До них відносять Державний Прапор України, Державний герб України й Державний гімн України. Державний прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синьо-

го й жовтого кольорів. Великий Державний герб України встановлюється з урахуванням малого Державного герба України та герба Війська Запорізького законом. Основним елементом великого Державного герба України є знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України). Державний гімн України – національний гімн на музику М. Вербицького із словами першого куплета та приспіву твору П. Чубинського.

Згідно зі ст. 22 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] територіальні громади сіл, селищ, міст можуть мати власну символіку (герб, прапор тощо), яка відображає їхні історичні, культурні, соціально-економічні та інші місцеві особливості й традиції. З урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районними, обласними радами може бути затверджена символіка відповідно району, області. На сьогодні практично кожен орган місцевого самоврядування має власний гімн, прапор, емблему чи інші індивідуалізуючі ознаки (наприклад, назви, що походять від назв історичних пам'яток; зображення об'єктів історичних пам'яток тощо). Наприклад, Мінська районна рада м. Києва рішенням від 29.02.2000 р. затвердила Великий герб, Малий герб, Прапор та Відзнаку Мінського району м. Києва [17].

Органи державної влади для власної індивідуалізації також використовують індивідуалізуючі ознаки. Так, індивідуалізуючою ознакою участі Державної прикордонної служби України в правовідносинах є спеціально розроблені емблема, прапор Державної прикордонної служби України, герб Адміністрації Державної прикордонної служби України [18]. Такими індивідуалізуючими ознаками, як спеціально розроблена емблема, прапор, володіє Міністерство оборони України [19; 20]. Особливістю індивідуалізуючих ознак юридичних осіб публічного права є печатка із зображенням Державного Герба України [21].

Що ж до повноваження використання, то це насамперед можливість юридичної особи публічного права за допомогою власної індивідуальності індивідуалізуватись серед інших учасників цивільних правовідносин. Слід також відзначити й можливість зміни власної індивідуальності. Зокрема, шляхом зміни емблеми, прапора тощо.

У зміст права на індивідуальність юридичних осіб публічного права входять активні повноваження – правомочності з формування, володіння, використання та зміни індивідуальності; негативні повноваження – можливість вимагати від кожного не порушувати цього права, а у випадку порушення вимагати його захисту.

Отже, особисті немайнові права, що забезпечують індивідуалізацію юридичних осіб публічного права, мають характерні особливості, пов'язані з особливим статусом цих учасників цивільних відносин. У подальших дослідженнях ми розглянемо й інші особисті немайнові права юридичних осіб публічного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
3. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.10.2006 р. № 1383 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 40. – Ст. 2687.

4. Про затвердження положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 р. № 1837 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 1. – Ст. 26.
5. Про затвердження Вимог щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу : Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 09.06.2004 р. № 65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0792-04>.
6. Толстой В. С. Личные неимущественные правоотношения / В. С. Толстой. – М. : Элит, 2006. – 199 с.
7. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – Ст. 181.
8. Про уточнення найменування міста Яремча Івано-Франківської області : Постанова Верховної Ради України від 14.12.2006 р. № 480-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T060480.html.
9. ВРУ змінила назву міста в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/blogs/showBlog.do?vru_zmynila_nazvu_mista_v_ukrayini&objectId=35838.
10. Про зміну найменування державного підприємства «Укренергоконсалтинг» : Наказ Міністерства палива та енергетики від 19.08.2005 р. № 421 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN16211.html.
11. Міліція проти правозахисників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1106325372>.
12. Рихер А. Защита репутации глав государств и представителей власти в странах СНГ / А. Рихер // Законодательство и практика масс-медиа. – 2006. – № 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.medialaw.ru/publications/zip/145/4.htm>.
13. New York Times co. vs. Sullivan, 376 U.S. 254 (1964) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=case&court=us&vol=376&page=254>.
14. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Коломбани та інші проти Франції» від 25.06.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/document/spart11/inx11120.htm>.
15. Принципы свободы выражения мнения и защиты репутации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mmdc.narod.ru/books/defamation_book.html.
16. Конституція України від 26.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 – Ст. 141.
17. Символіка Оболонського району [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kmv.gov.ua/divinfo.asp?Id=24072>.
18. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
19. Про символіку, яка використовується у Збройних Силах України : Указ Президента України від 20 червня 2006 р. № 551/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/alldocWWW/F9A51CC93BB8BD48C2257194004C6F55.
20. Про опис і малюнок базового зразка Бойового Прапора військової частини (з'єднання) Збройних Сил України: указ Президента України від 20 червня 2006 р. № 550/2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uazakon.com/document/fpart17/idx17434.htm.
21. Про Державний Герб України : Постанова Верховної Ради України від 19.02.1992 р. № 2137-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 40. – Ст. 592.